

NL VI C 1 P

Tessel Pollmann
en
Ingrid Harms
In Nederland
door
omstandig-
heden

AMBO | BAARN
NOVIB | DEN HAAG

In Nederland door omstandigheden

Inleiding

Indo – dat is een woord dat je vijf jaar geleden niet mocht gebruiken. Indo-europeaan, dat kon nog, maar Indo niet. Alleen Indo's zelf mochten dat zeggen.

Maar nu, in 1987, is Indo weer gewoon. Het is zelfs een gezennaam. Op *pasar malams* koop je een badge en die speld je op je jas en daar staat op, in grote letters: INDO. Wat is er gebeurd in die tussentijd, en wat zijn Indo's eigenlijk?

Gedurende de hele periode dat er Europeanen in Indië waren, gedurende een paar honderd jaar dus, zijn er Europese mannen die kinderen verwekken bij een Indonesische vrouw. Soms is die vrouw de huishoudster, soms wordt ze de wettige echtgenote van de man, soms ook is zij een soort prostitué. Maar het vaakst is zij een meisje dat voor een korte tijd wordt gebruikt en na een poosje met haar kind wordt teruggezonden naar de kampong, om voor eeuwig te verdwijnen uit het geheugen van de blanke overheerser. Iedere *kampong* (inheems woord voor dorp of wijk waar de inheemse bevolking woont) kent wel een paar kinderen met een blankere huid, blauwe ogen of rood haar. Hun moeder, die zwanger is gemaakt door een Europeaan, is er bij de inheemse bevolking niet door in achtting gestegen. Vaak gaan de inheemse moeder en haar kind van een Europese vader een hard leven tegemoet. De Europeanen hebben daar weinig weet van – er wordt naar deze niet-gewettigde kinderen niet meer omgekeken. Er is ook weinig over geschreven. Wie erover wil lezen, kiese de bundel *Tjies en Tjoek* van Tjalie Robinson (uitgeverij Moesson, Den Haag).

Er wordt onder deze niet-gewettigde kinderen ook wel liefdadigheid bedreven, maar op kleine schaal. Officieel heten zij ook geen Indo-europeanen, immers hun Europese afkomst is nergens vastgelegd.

Een minderheid van de Indo-europese kinderen wordt wel gewettigd of erkend – beide woorden worden door elkaar gebruikt. Daarmee krijgen zij een Europese achternaam, worden zij officieel Nederlander en krijgen ze automatisch ook de christelijke godsdienst in de schoot geworpen. Want zo wil de koloniale wetgeving het nu eenmaal.

Wat hun Europese afkomst betreft: in de kolonie dienden mensen van allerlei naties, en onder de Indo-europeaanen kom je vaak mannen of vrouwen tegen die je een stamboom voordragen waarin Zwitsers, Fransen, Engelsen en Duitsers voorkomen, maar ook Afrikanen, Arabieren, Chinezen en Japanners. De kinderen die de Europese vreemdelingen in Indonesië bij een inheemse vrouw verwekten en wettigden, kregen allen de Nederlandse nationaliteit. Daarmee verschilden zij van het inheemse of, zoals men het vroeger noemde, het inlandse kind: dat was geen Nederlands burger, maar een Nederlands onderdaan.

Welke positie namen deze Indo-europese kinderen, eenmaal volwassen, in de koloniale samenleving in? We weten er niet zo heel veel van. Algemeen wordt hun positie beschreven als die van de sergeant, de korporaal, de kleine ambtenaar, de stationschef, de klerk, de schrijver, de politiemann of de lagere bestuursambtenaar, voor zover ze tenminste in overheidsdienst waren. Onder de planters waren ook veel Indo-europeaanen; als planter verdiende je meer dan in het kleine ambtenarenbestaan.

Een echt goed onderzoek naar de maatschappelijke positie van de Indo-europeaanen is nooit uitgevoerd – het blijft bij wat algemene aanduidingen zoals hierboven omschreven, waarbij er natuurlijk naar 'boven' en naar 'beneden' uitschieters waren. 'Beneden' waren er de paupers, 'boven' waren er de generaals en hoge ambtenaren, die oudere Indo-europeaanen altijd met trots vermelden: Van der Plas, de gouverneur van Oost-Java; Berenschot, de generaal; en ook de vvd'er Gijs van Aardenne wordt door Indo-europeaanen een der hunnen genoemd. Of zij inderdaad Indo-europeaanen waren of zijn, doet daarbij niet zoveel ter zake – iedere groep heeft haar grote mannen nodig, en als die er niet voldoende zijn, worden ze wel uitgevonden.

Tot de Indo-europese legenden hoort trouwens ook de opvatting dat het woord *indolent* door de Nederlanders in Indië spe-

ciaal is uitgevonden om de laksheid of de traagheid van de Indo-europeaan te beschrijven. Geen honderd woordenboeken zullen de oudere Indo-europeaan ervan kunnen overtuigen dat indolent van oorsprong een Frans woord is.

Het bijgeloof omtrent het woord indolent geeft al aan dat de verhouding tussen de Nederlanders en de Indo-europeaanen in de kolonie niet echt goed was. In de zeventiende, achttiende en een deel van de negentiende eeuw was het met de status van de Indo-europeaan beter gesteld dan in de periode kort voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. In de eerste fasen van het kolonialisme was het moeilijk een blanke vrouw naar Indië te krijgen; veel Europeaanen met een hoge positie trouwden daarom met hun inheemse gezellin of wettigden op zijn minst de kinderen. Daarmee kregen de Indo-europeaanen een hoge maatschappelijke status. Naast de echt Indonesische, inheemse cultuur ontstond er wat men wel noemt een *mestizo*-cultuur, een cultuur met gemengd Indisch-Europese gewoonten, waarden en ideeën.

In de tweede helft van de negentiende eeuw zien we dit alles veranderen. Er ontstond een weerstand tegen het 'verindischen', en de koloniaten gingen Europees leven. Dit werd nog bevorderd door de opening van het Suezkanaal in 1869; nu de scheepvaartroute korter was geworden, kwamen er langzamerhand ook meer Europese vrouwen naar Indië.

In de eerste helft van de twintigste eeuw ging de koloniaal steeds blanker leven. Hij trouwde bij voorkeur met een blanke vrouw, zijn kinderen gingen wel met de Indo-europeaanen en inheemsen op school, maar namen ze lang niet altijd als vriendjes of vriendinnetjes mee naar huis en met name in de handelswereld kregen de Indonesiërs geen voet aan de grond. De top van de grote handelondernemingen was blank. In de ambtenarij bleef ook de elite, het Binnenlands Bestuur, blank. Ook voor de Indo-europeaan was het moeilijk aan de top te komen.

De twintigste eeuw is de eeuw van de rassenwaan, en ook Indië heeft zijn portie gekregen. De NSB was in Indië alarmerend groot en onder de leden waren veel Indo-europeaanen. Het racistische denken van de koloniale machthebber wierp zijn schaduw ook over de Indo-europeaan: deze voelde dat hij om zijn gemengde afkomst vaak werd veracht door de blanke, en wat hem werd aangedaan, deed hij ook vaak de inheemsen aan.

De koloniale samenleving was een racistische samenleving, die steeds meer de kant van apartheid op ging. Over dat groeiende racisme en de rol van de Hollandse huisvrouw en de *njai* (de huishoudster) daarin, gaat het tweede deel van dit boek, *Bruidstraantjes* getiteld.

In de periode 1942-1945, onder de Japanse bezetting, was opnieuw het ras doorslaggevend voor het lot van de Indo-europeaan. Kon iemand aantonen dat hij veel inheemse voorouders had, dan hoefde hij niet naar een Japans interneringskamp. Was men van afkomst voor het grootste deel Europees, dan werd men wel opgesloten – dit alles trouwens ook weer met grote lokale verschillen, want de regelingen waren lang niet overal in Indië hetzelfde. Van de Indo-europese mannen werden velen overigens automatisch krijgsgevangene.

De oorlog was een bizarre periode voor vele Indo-europeaanen. Had men zich er voor de oorlog op laten voorstaan zo Europees mogelijk te zijn, nu was het zaak zoveel mogelijk inheemse verwanten en vrienden aan te spreken voor hulp. Zonder inkommen, want de vader was meestal gevangen, tobden vele gezinnen deze jaren door, werkend, handelend, soms hongerend. Prostitutie was soms onvermijdelijk als bron van inkomsten. Afgesneden van de Europese gemeenschap en ook niet voorzien van een hechte inheemse familie, was het leven zwaar.

De periode 1945-1950 was die van de Revolutie. En van de *bersiap*, die naoorlogse periode waarin revolutionaire, maar soms ook gewoon criminele jongeren erop uittrokken om de koloniale vijand te verslaan. In het wilde weg werden vrouwen verkracht, en werden mensen bestolen en vermoord. De Indo-europeaanen die niet in een Japans interneringskamp waren gevangen gezet, waren nu in het nadeel: ze hadden niet het bastion van het kamp om zich in terug te trekken, zoals Europeanen en vele Indo-europeaanen soms wel hadden. Hoe groot de teleurstelling over het wachten in een kamp (soms tot ver in 1946) op een veilige overtocht naar Nederland ook was, het lot van vele Indo-europeaanen in de kampongs van de grote steden was veel zwaarder.

De Indo-europeaanen kozen in de koloniale oorlog van 1945-1950, die wij altijd de politionele acties en die de Indonesiërs altijd de Revolutie noemen, de kant van de kolonialen. Toen wij de oorlog eind 1949 definitief verloren hadden, zat er voor Indo-europeaanen niet veel anders op dan naar Nederland te

vertrekken. Tienduizenden bleven nog, maar hun leven werd onmogelijk toen Nederland weigerde het westelijk deel van Nieuw-Guinea terug te geven, dat Indonesië van ons nog te goed had. In de jaren vijftig begon de stroom van spijtoptanten – mensen die eerst voor het Indonesisch burgerschap gekozen hadden, maar nu toch naar Nederland wilden – op gang te komen. Deze stroom druppelde tot laat in de jaren zestig door. In de sociologieboeken over immigratie staat de intocht van de Indo-europeaanen beschreven als een schoolvoorbeeld van hoe het moet. Aangepast, rustig zich integrerend, bereidwillig opgevangen en vrijwel probleemloos zich schikkend – zo worden de Indo-europeaanen beschreven. Maar ging het, vanuit henzelf gezien, wel allemaal zo simpel? Was die rust, die bereidwilligheid zich aan te passen en vlijtig en bescheiden aan het werk te gaan wel iets waar ze zelf zo blij mee waren? En waren de Nederlanders echt zo inschikkelijk voor hun mede-Nederlanders uit Indië?

In 1983 zochten Ingrid Harms en ik een plek op die geschikt zou zijn voor een klein onderzoekje. Met behulp van mensen die vroeger in de hulpverlening aan de Indo-europese immigranten hadden gezeten, maakte Ingrid een kaart van Nederland met daarop de voor ons onderzoek geschikte plaatsen. Alkmaar leek ons uitstekend: daar stond in de jaren vijftig een kazerne, en er was nieuwbouw waardoor de jonge immigrantengezinnen een woning konden betrekken. De kostwinners waren merendeels soldaten, korporaals en sergeants van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger geweest, die nu bij de Koninklijke Landmacht werkten.

Natuurlijk was deze Alkmaarse bevolking niet representatief voor 'de' Indo-europeaan in Nederland. Maar we wisten, ten eerste, helemaal niet of 'de' Indo-europeaan wel bestond en we waren, ten tweede, zeer tevreden dat we in Alkmaar een buurt gevonden hadden waar anno 1986 nog zoveel mensen bij elkaar woonden in wat een min of meer samenhangend geheel was of was geweest. Via de Alkmaarse Indo's konden we ex-buren, kinderen en kleinkinderen en verhuisde lotgenoten opsporen. Achteraf gezien is onze keus goed geweest: ik geloof minder dan ooit dat 'de' Indo bestaat en tegelijk hebben we met het portret van deze specifieke beroepsgroep iets aangeboord dat algemeen kenmerkend is voor de gevoelens van Indo-europeaanen in Nederland.

Toen de Vrij Nederland-kleurenbijlage uit was, kregen we een stroom van reacties, per brief en telefoon, uit alle rangen en standen van de maatschappij. Indo-europese studenten en hoogwaardigheidsbekleders lieten weten dat ze gehuild hadden bij het lezen van de bijlage, geschokt door de herkenning van zoveel gevoelens die ze hadden weggedrukt. Andere mensen, ook van alle rangen en standen, lieten ons weten dat wij niet moesten denken dat zij net zulke Indo-europeaanen waren als die in Alkmaar. Nee, zij waren volkomen geïntegreerd en aangepast en ze hadden de bijlage met ergernis gelezen. Onder hen waren enkele ambtenaren, die een paar jaar later vroegen of we nog niet eens een boek wilden schrijven over de Indo-europeaanen in Nederland, want dat was zo hard nodig. Ze erkenden ruiterlijk dat ze zich destijds hadden laten leiden door een soort snobisme, dat ze in het opleven van de Indo-identiteit van de laatste jaren weer wat waren kwijtgeraakt. Ik vond het aardig van hen dat ze dat zo nauwkeurig wilden uitleggen.

Hella Haase heeft eind 1984 in een artikel in het tijdschrift *Ons Erfdeel* geschreven dat de Indo-europeaan gespleten is naar lichaam en naar ziel, en ik heb daar destijds hartelijk om gelachen: gespleten naar ziel, wat stel je je daarbij voor? Om nog maar te zwijgen van gespleten naar lichaam? Toch is zo'n beschrijving niet uitzonderlijk. Ze is eerder algemeen. Uit de hierna volgende citaten blijkt een diep geloof in de parallel tussen biologische gegevens en psychologische gegevens. Het woord mengbloedig is daar het meest sprekende voorbeeld van: alsof het bloed van een Indo-europeaan op een andere wijze is samengesteld dan dat van mensen van een andere etnische origine. Het woord bloed heeft hier een symboolwaarde en staat voor 'ras', en dat symbool wordt heel sterk fysiek beleefd: de huidskleur, het haar en de bouw van het lichaam worden alle geacht een weerspiegeling te vinden in de ziel. Waar het uiterlijk van de Indo-europeaan 'gemengd' voorkomt, moet het innerlijk ook wel gemengd zijn, zo is de gedachtengang. De vraag is dan immer waaruit dat 'mengsel' bestaat. Daarover kunnen Indo-europeaanen uren met je van gedachten wisselen. Vaak noemen ze Oost en West, dan wel passiviteit en activiteit, als de twee polen van hun bestaan. Soms achten ze zichzelf een combinatie van het beste dat door de Europeaan en het beste dat door de Indonesiër is voortgebracht. Soms ook achten ze zich de

belichaming van het grofste en slechtste uit beide groepen. Sommigen achten zich de erfgenaam van de Javaanse deugden als nederigheid en bescheidenheid, terwijl weer anderen blij zijn dat ze die eigenschappen van de Javaan juist missen en een *mixture* zijn van bijvoorbeeld Molukse voortvarendheid en Hollandse discipline.

Hoe dan ook, en daar gaat het om, het geloof dat men op de eerste plaats *mix is*, is soms sterker dan het gevoel dat men op de eerste plaats een eenheid, een identiteit is. Vele mensen geloven dat ook bij hun kinderen en kindskinderen een zekere tweepoligheid aanwezig zal blijven, ook in een wereld die (je durft het bijna niet te hopen) de rassenwaan afzweert. Men acht die tweepoligheid biologisch vastgelegd. Dit volksgeloof is algemeen en komt voor in alle rangen en standen, en in alle leeftijdsgroepen.

De laatste paar jaar zijn jonge Indo-europeaanen op zoek naar hun eigen herkomst. Velen weten weinig van het racisme in de kolonie en hun ouders hebben ook veel gezweven over de Japanse kampen, de ellende van de bersiap en de discriminatie in Nederland. Maar veel kinderen hebben wel gevoeld dat hun niet alles werd verteld, dat het niet allemaal *tempo doeloe* (goede oude tijd) was daarginder. En ze willen nu weten. Er zijn opeens praatgroepjes, tijdschriftjes, romans, televisieprogramma's, plannen voor een Indisch museum, een tijdschrift voor Indische letteren en schrijvershoekjes op de pasar malams. De vliegtuigen naar Indonesië zijn volgeboekt.

Omdat ook Indo-europeaanen tegenwoordig dingen naar hun hoofd geslingerd krijgen als 'rot op naar je eigen land', worden ze gevoeliger voor het welzijn van andere mensen met een donkere huidskleur in Nederland. Maar de brieven die we kregen, wezen soms ook op het tegenovergestelde, op de behoefte zich verre te houden van de Indo-europeaanen:

'Met verbazing en een gevoel van wrevelas ik de grieven en zieligdoenerij van de groep Indo's door U naar voren gehaald. Ik ging voor de spiegel zitten, bekeek m'n huidskleur goed en dankte toen de hemel dat ik gelukkig (!) tot een andere groep van Indo's behoor. De groep die dankbaar was de chaotische toestand van Indonesië in 1950 te kunnen

verlaten in Nieuw-Guinea, die ontredder maar hoopvol arriveerde, hoopvol arriveerde hier in Nederland toen Soekarno ook het land van de Papoea's wilde bezitten. De groep die zich leerde aanpassen, leerde assimileren, de groep die trots was en nog is op de innerlijke beschaving, ons door afkomst meegegeven, de groep die bescheiden probeerde hun kinderen beter te laten leren, beter te leren spreken (want ons accent is vaak een pijn voor het oor!), beter te leren omgaan met blank en bruin. (...) Ik kom op voor alle Indo's die tevreden zijn met wat ze hebben en wat ze zijn! Blijf jezelf, blijf beschaafd en voorkomend, altijd vriendelijk, maar kat terug als er gekat wordt. Je wordt dan geaccepteerd door het respect dat je voor jezelf hebt.'

Deze brief is met al zijn innerlijke tegenstrijdigheid ('ons accent is een pijn voor het oor', maar 'blijf jezelf'), heel karakteristiek. Hier is iemand aan het woord die in alle nederigheid zich wil aanpassen en dat tegelijk vreest. Meer voorkomend was de volgende reactie:

'Bij het lezen van de interviews had ik soms moeite mijn tranen te bedwingen. Hoe is het mogelijk, vraag ik mij af, dat mensen hun afkomst willen verdoezelen. Dat ze zich schamen voor hun afkomst. Vooral het interview met een zekere Gerrit heeft me erg aangegrepen. Besef hij wel wat hij zijn ouders aandoet?' 'Waar is zijn moeder, zijn trots op zijn Indische bloed?' 'Ja, dat mag zijn moeder tegen hem zeggen en dat is heel terecht. Maar die Gerrit wil niet Indisch zijn, zegt hij. Ik kan me zo kwaad maken bij het lezen hiervan. Ik ben zelf van Indische afkomst en 36 jaar oud. Sinds twee jaar heb ik steeds meer het verlangen om me te verdiepen in mijn eigen afkomst. Voor die tijd had ik die behoefte niet, maar nu ik wat ouder ben, is dat gevoel gekomen. Van de vooroordelen in Nederland heb ik wel last gehad, maar ik heb toch altijd weer geprobeerd om me er overheen te zetten. Hoe moeilijk dat ook was.'

Een joods-Arabisch-Indisch meisje schrijft over de Nederlanders die haar 'rot op naar je eigen land' toevoegen, te meer daar ze moslim is en zich daar soms ook naar kleedt, en in haar wanhoop vraagt ze:

'Waarom is het niet mogelijk dat wij een eigen Indisch paspoort krijgen of anders dat het woordje Indisch achter de Nederlandse nationaliteit wordt geschreven. Ik vind het belangrijk dat er ook speciale scholen voor Indische kinderen komen en dat er Maleis wordt gegeven een aantal uren per week; er bestaan ook wel blanke scholen waar Arabisch wordt gegeven.'

Met andere woorden: ze voelt zich behorend tot een minderheid, maar zonder de rechten van de minderheid zoals een eigen radioprogramma, intercultureel onderwijs of een in-spraakorgaan zoals Surinamers en Molukkers hebben. Een schrijfster vraagt ons op te komen voor het recht Indisch te praten:

'Wij zijn van gemengde bloede, gemengd ras en zelfs gemengde gevoelens. Waarom is het fout of belachelijk om Indonesische woorden of termen te mixen in de Nederlandse taal, die wij geleerd hadden in de Nederlandse Indischen die dat gemengde taaltje spreken, hebben het niet beter geleerd en hun fout was het niet en te dom zijn ze ook niet, als ze maar de gelegenheid hadden gehad. M'n grootmoeder was een Javaanse van Semarang, goed, eerlijk en oprecht en lief. Mijn grootvader was een Hollander, de meester van de advocaten in Semarang. Hij heeft mijn moeder niet erkend en ook geen Nederlandse opvoeding gegeven. Ze sprak derhalve niet goed Nederlands, ik vind dat geen schande van haar, maar schandelijk van mijn grootvader.'

Naast deze brieven vol opstandigheid is er ook een andere toon: die van nederigheid en bescheidenheid als het kenmerk van de goede Indo-europeaan. Vooral oudere mensen benadrukken dat. Zo schrijft een Indo-europese huisdokter:

'Een geluk was dat ik in X. bijna de gehele Indische gemeenschap tot mijn patientenkring mocht rekenen en dat is voor een arts bijzonder prettig. Beleefde mensen zonder opdringerig klachtenpatroon.'

En een oudere marineman schrijft:

'Door de jaren heen heb ik geleerd mijn naaste zoveel mogelijk te benaderen met zachte krachten, zodoende kan ik de ander makkelijker bereiken en dat is een geweldige ervaring.'

Hij besluit met een beschouwing die tekenend is voor alles waar de jonge mensen van nu kritische vraagtekens bij zetten:

'Nog steeds denk ik en zo vele anderen met mij met enige weemoed terug aan het tropenland met zijn veelzijdige bevolking op Java. Kenmerkend is toch vooral hun goedmoedigheid, bescheidenheid en bovendien ontvankelijkheid. De Nederlanders (Indische) die daar geboren en getogen zijn, hebben vele van deze eigenschappen meegekregen, iets om erg trots op te zijn. Het moet toch fijn zijn om deze eigenschappen met eenvoud en waardigheid naar buiten uit te dragen. Dat is mijn boodschap aan alle tropenvrienden.'

Tessel Pollmann
Utrecht, juni 1986